

Письменний Дмитро Петрович –
кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри кримінального
процесу НАВС, заслужений юрист
України

УДОСКОНАЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ: СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ

Досліджено поняття кримінального процесуального права та його співвідношення з кримінальним процесуальним законодавством. Акцентовано увагу на новелах Кримінального процесуального кодексу України та питаннях його вдосконалення на нинішньому етапі розвитку нашої держави.

Ключові слова: кримінальне процесуальне право; система; джерела; кримінальне процесуальне законодавство; механізм правового регулювання; кримінальне провадження; права; свободи; законні інтереси особи.

Исследовано понятие уголовного процессуального права и его соотношение с уголовным процессуальным законодательством. Акцентировано внимание на новеллах Уголовного процессуального кодекса Украины и вопросах его совершенствования на нынешнем этапе развития нашего государства.

Ключевые слова: уголовное процессуальное право; система; источники; уголовное процессуальное законодательство; механизм правового регулирования; уголовное производство; права; свободы; законные интересы личности.

This paper examines the concept of criminal procedural law and its relationship with the criminal procedural law. The author emphasis on novels of the Criminal Procedure Code of Ukraine and questions to improve on the current stage of development of our country.

Keywords: criminal procedure law; the system power; criminal procedural law; the mechanism of regulation; criminal proceedings; the rights; freedoms; legitimate interests of the individual.

А необхідність реформування кримінального законодавства України зумовлена економічними, політичними та соціальними змінами в нашій державі. Загальновідомо, що однією з ознак процвітання держави є стабільність життя і спокій її громадян, які забезпечуються злагодженою і цілеспрямованою діяльністю органів досудового розслідування з розкриття і розслідування кримінальних правопорушень, а також їх розгляд у судовому провадженні.

Упродовж усього часу розвитку України як незалежної держави постає одне запитання: яким повинно бути кримінальне процесуальне законодавство України, щоб водночас відповідати європейським стандартам і разом з тим слугувати надійним засобом захисту прав, свобод та законних інтересів конкретної особи нашої країни.

За загальноприйнятим визначенням, відправними джерелами сучасного кримінального процесуального законодавства є Конституція України, а також органічно пов'язані з нею закони про судоустрій і статус суддів, прокуратуру, Службу безпеки України, міліцію, адвокатуру та адвокатську діяльність, оперативно-розшукову діяльність й інші галузеві закони, які спрямовані на зміцнення правопорядку в нашій державі та посилення боротьби зі злочинністю.

Поряд з вказаними джерелами кримінальне процесуальне законодавство має враховувати найважливіші демократичні принципи кримінального судочинства, які проголошені в таких основоположних міжнародних документах, як Загальна декларація прав людини (1948 р.), Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (1966 р.), Європейська конвенція про захист прав людини і основних свобод (1950 р.), Кодекс поведінки службових осіб по підтриманню правопорядку (1979 р.), Конвенція проти катувань і інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність видів поводження або покарання (1984 р.), Основні положення про роль адвокатів (1990 р.), Європейська конвенція про взаємну правову допомогу у кримінальних справах (1959 р.), Європейська конвенція про передачу провадження в кримінальних справах (1972 р.), Конвенція Ради Європи про запобігання тероризму (2005 р.) та ін.

Значний внесок у дослідження проблем, пов'язаних з визначенням джерел кримінального процесуального законодавства України, їх характеристикою, зробили такі дослідники, як Ю. П. Алєнін, М. І. Бажанов, Ю. М. Грошевий, О. М. Дроздов, О. В. Капліна, В. К. Лисиченко, Л. М. Лобойко, В. Т. Маляренко, М. М. Михєєнко, Г. М. Омельяненко, В. Т. Нор, В. М. Тертишник, Л. Д. Удалова, М. Є. Шумило, В. П. Шибіко та інші дослідники.

Мета статті – показати сучасний стан і необхідність удосконалення й подальшого розвитку кримінального процесуального законодавства України.

Відповідно до мети статті ставляться такі завдання:
виокремлення характерних ознак, які визначають коло джерел кримінально-процесуального законодавства України;

на основі проведеного дослідження визначити систему джерел кримінального процесуального законодавства;

з'ясування структури Кримінального процесуального кодексу України 2012 р.;

з'ясування тенденцій розвитку та перспектив удосконалення кримінального процесуального законодавства України.

Розпочати варто з визначення терміна “кримінальне процесуальне право”. В Україні цей термін вживається як галузь права, яка становить

сукупність закріплених Конституцією України, чинними міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, та законами правових норм, що регулюють порядок діяльності органів розслідування, прокуратури та суду під час провадження у кримінальних справах.

Як правильно зазначає Ю. М. Грошевий, кримінальне процесуальне право є самостійною галуззю права, оскільки має свій предмет правового регулювання (суспільні відносини, які формуються під час вирішення питань про початок кримінального провадження, його розслідуванні, судовому розгляді, а також під час виконання вироку, перевірки його законності й обґрунтованості) та свій специфічний метод правового регулювання (тобто специфічний спосіб юридичного впливу на відповідні суспільні відносини) [1, с. 23].

Для кримінального процесуального права як галузі публічного права характерним є спеціальний дозвільний тип правового регулювання, в основі якого лежить формула: "Дозволено лише те, що прямо передбачено законом". У цьому полягає його корінна відмінність, наприклад, від загально дозвільного типу правового регулювання, в основі якого лежить інша формула: "Дозволено все, що не заборонено".

Норми кримінального процесуального права знаходять своє вираження у статтях кримінального процесуального законодавства, іншими словами, кримінальний процесуальний закон є формою вираження кримінального процесуального права. Це надає можливість стверджувати, що законодавство взаємодіє з правом за принципом єдності форми та змісту. Законодавство є зовнішньою формою вираження права, у нашому випадку, – кримінального процесуального права. У свою чергу, право впливає на характер і зміст законодавства, зокрема, кримінального процесуального.

Загальновідомо, що ефективність законодавства в цілому та його галузей зумовлена виробленими теорією і практикою відповідними вимогами. Це, зокрема, наукова обґрунтованість і належна якість законів та інших нормативних актів, їх системна узгодженість, забезпечення реалізації законодавства відповідними гарантіями й механізмами тощо.

Джерела кримінального процесуального права України розуміють як форми закріплення кримінальних процесуальних норм, що регулюють кримінально-процесуальні відносини та встановлені органами державної влади під час реалізації ними функцій у законодавчій, виконавчій і судовій сферах, а також тих, що містяться в чинних міжнародних договорах, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, та практиці Європейського суду з прав людини. В юридичній літературі цілком слушно зазначено, що весь комплекс кримінально-процесуальних відносин регулюється системою джерел кримінального процесуального права. У свою чергу, система джерел кримінального процесуального права є єдиною, цілісною, органічно упорядкованою і цілеспрямованою, органічно відмежованою сукупністю чинних правових актів [2, с. 35].

Основним джерелом кримінального процесуального права України, як відомо, є закон. Отже, кримінальна процесуальна діяльність і кримінальні процесуальні відносини регулюються нормами права, які виражені та закріплені у кримінальному процесуальному законі. У літературі виділяють такі його ознаки: 1) це акт, що має найвищу юридичну силу; 2) формулює засади та регулює процедуру кримінального провадження; 3) регламентує діяльність суб'єктів кримінального провадження, надаючи їм певні права й обов'язки; 4) цей акт спрямований на виконання завдань кримінального судочинства [3, с. 30; 4, с. 17].

Серед українських процесуалістів немає єдиної думки щодо джерел кримінального процесуального права. Так, В. Т. Маляренко вважає, що такими джерелами можуть бути: Конституція України, Кримінально-процесуальний кодекс України, закони України, якими вносяться зміни та доповнення в КПК України; чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України [5, с. 28].

На думку Є. Г. Коваленка, джерела кримінально-процесуального права можна поділити на дві групи: закони та інші нормативні акти, що містять кримінальні процесуальні норми. До першої групи він відносить: Конституцію України, КПК України, закони України про судоустрій і статус суддів, прокуратуру, адвокатуру тощо. До другої групи: укази Президента України і постанови Верховної Ради України; рішення Конституційного Суду України; міжнародні договори, угоди, конвенції [6, с. 33].

О. М. Дроздов поділяє джерела кримінального процесуального права на основні (Конституція України, КПК України, закони України, рішення і ухвали Конституційного Суду України, міжнародні договори України, рішення Європейського суду з прав людини, прийняті стосовно України та інших держав) і субсидіарні (міжнародні акти, судові прецеденти, постанови Пленуму Верховного Суду України, відповідні відомчі нормативні акти України). Крім того, він підкреслює, що субсидіарні джерела використовуються на базі основних, розкриваючи зміст останніх, і такий поділ джерел є досить умовним.

Слід погодитися з думкою О. М. Дроздова про те, що міжнародні акти містять норми-цілі, норми-зразки, а також норми, які мають досить великий ступінь узагальнення і несуть важливий правовий, з точки зору захисту основних прав і свобод людини та громадянина, та політичний зміст. Такі норми визначають загальний напрям подальшого розвитку кримінального процесуального права, а також меді-тлумачення норм національного права і його застосування [7, с. 280; 8, с. 43].

Побудова системи джерел кримінального процесуального права, на нашу думку, винятково за критерієм нормативності, є не зовсім правильною, оскільки кожне джерело наповнюється відповідним юридичним змістом і спрямовано, насамперед, на виконання конкретних правових завдань.

Отже, система національних джерел кримінального процесуального права – це не статична, а динамічна система, елементи якої здатні детермінувати один одного.

Залежно від характеру і рівня систематизації кримінально-процесуальних норм серед законів, що регулюють кримінально-процесуальну діяльність, важливе місце посідають кодифікаційні акти, а саме: Кримінальний процесуальний кодекс України, інші кодекси, які містять кримінально-процесуальні положення (наприклад, Кримінальний кодекс України, Кримінально-виконавчий кодекс України та ін.).

Три попередні Кримінально-процесуальні кодекси УРСР (1922, 1927, 1960 р.) були систематизованими законодавчими актами, які нормативно закріплювали порядок провадження у кримінальних справах і визначали зміст правовідносин у сфері здійснення кримінального переслідування і судочинства [9, с. 14–19; 10, с. 18–30].

Основним законодавчим актом, котрий нині визначає порядок кримінального провадження на території України, є її Кримінальний процесуальний кодекс України, прийнятий Верховною Радою України Законом від 13 квітня 2012 р. № 4651.

У статті 1 КПК України зазначено, що кримінальне процесуальне законодавство України складається з відповідних положень Конституції України, міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, цього Кодексу та інших законів України.

Конституція України встановлює, що органи законодавчої, виконавчої та судової влади здійснюють свої повноваження у визначених нею межах і відповідно до законів України (ст. 6). Норми Основного Закону України визначають зміст і цілі кримінального процесуального законодавства, насамперед КПК України, засади і спрямованість органів держави, які здійснюють кримінальне провадження, установлюють гарантії прав і свобод осіб, які залучаються до сфери кримінального судочинства.

Слід погодитися з думкою В. Т. Нора про те, що норми Конституції України, насамперед норми-принципи, які визначають діяльність органів держави та інших суб'єктів у межах кримінального провадження, а також закріплюють правові гарантії дотримання прав і свобод людини у сфері цієї діяльності, мають найвищу юридичну силу і є нормами прямої дії (ст. 8).

Пряма дія норм Основного Закону України означає, що особа має право звернутися до суду за захистом конституційних прав і свобод людини безпосередньо на підставі відповідних норм Конституції України, обґрунтовуючи ними свій захист. Суд зобов'язаний розглянути і вирішити таке звернення незалежно від того, чи є в національному законодавстві відповідні норми нижчого рівня, які регулювали б предмет звернення. За відсутністю в національному законодавстві відповідної правової норми суд зобов'язаний захистити права і свободи людини і громадянина безпосередньо на підставі норм Конституції України, які є відтворенням основоположних прав і свобод, передбачених міжнародно-правовими актами, визнаними Україною. Норми Конституції України безпосередньо можуть застосовуватись і в тому разі, коли окремі кримінальні процесуальні норми суперечать Основному Закону держави, а також коли виявляються прогалини у кримінальному процесуальному законодавстві щодо врегулювання певних правовідносин [11, с. 12–13].

Основоположним кримінальним процесуальним законом України є її Кримінальний процесуальний кодекс, що був прийнятий 13 квітня 2012 р. Зазначимо, що в ньому знайшли закріплення як конституційні засади кримінального провадження, так і засади (норм-принципи) міжнародно-правових актів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. Норми КПК України діють з 20 листопада 2012 р. з урахуванням його прикінцевих положень (розділ X). Порядок кримінального провадження, який установлений цим Кодексом, є обов'язковим для всіх його учасників і однаковим для всіх органів, які здійснюють кримінальне провадження. Він покликаний забезпечити на нинішньому етапі розвитку нашої держави і суспільства найбільш оптимальні умови для виконання завдань кримінального провадження, а також створити відповідні умови і гарантії, які мають забезпечити особам, залученим до кримінального провадження, захист їх прав, свобод та законних інтересів.

Структура чинного КПК України побудована в основному в прямій залежності від змісту та послідовності процесуальних дій, яких необхідно дотримуватись у кримінальному провадженні. Весь нормативний матеріал у Кодексі згрупований в 11 розділів, 46 глав і 314 статей.

Розділ перший “Загальні положення”. До нього входять: глава 1 “Кримінальне процесуальне законодавство України та сфера його дії”; глава 2 “Засади кримінального провадження”; глава 3 “Суд, сторони та інші учасники кримінального провадження”; глава 4 “Докази і доказування”; глава 5 “Фіксування кримінального провадження”; глава 6 “Повідомлення”; глава 7 “Процесуальні строки”; глава 8 “Процесуальні витрати”; глава 9 “Відшкодування (компенсація) шкоди у кримінальному провадженні, цивільний позов”.

Розділ другий “Заходи забезпечення кримінального провадження” складають такі глави: глава 10 “Заходи забезпечення кримінального провадження і підстави їх застосування”; глава 11 “Виклик слідчим, прокурором, судовий виклик”; глава 12 “Накладення грошового стягнення”; глава 13 “Тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом”; глава 14 “Відсторонення від посади”; глава 15 “Тимчасовий доступ до речей і документів”; глава 16 “Тимчасове вилучення майна”; глава 17 “Арешт майна”; глава 18 “Запобіжні заходи, затримання особи”.

Розділ третій “Досудове розслідування”. До нього входять: глава 19 “Загальні положення досудового розслідування”; глава 20 “Слідчі (розшукові) дії”; глава 21 “Негласні слідчі (розшукові) дії”; глава 22 “Повідомлення пропідозру”; глава 23 “Зупинення досудового розслідування”; глава 24 “Закінчення досудового розслідування. Продовження строку досудового розслідування”; глава 25 “Особливості досудового розслідування кримінальних проступків”; глава 26 “Оскарження рішень, дій чи бездіяльності під час досудового розслідування”.

Розділ четвертий “Судове провадження у першій інстанції” складають такі глави: глава 27 “Підготовче провадження”; глава 28 “Судовий розгляд”; глава 29 “Судові рішення”; глава 30 “Особливі порядки провадження в суді першої інстанції”.

Розділ п'ятий “Судове провадження з перегляду судових рішень” включає такі глави: глава 31 “Провадження в суді апеляційної інстанції”; глава 32 “Провадження в суді касаційної інстанції”; глава 33 “Провадження у Верховному Суді України”; глава 34 “Провадження за нововиявленими обставинами”.

Розділ шостий “Особливі порядки кримінального провадження”. До нього входять глави: глава 35 “Кримінальне провадження на підставі угод”; глава 36 “Кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення”; глава 37 “Кримінальне провадження щодо окремої категорії осіб”; глава 38 “Кримінальне провадження щодо неповнолітніх”; глава 39 “Кримінальне провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру”; глава 40 “Кримінальне провадження, яке містить відомості, що становлять державну таємницю”; глава 41 “Кримінальне провадження, яке містить відомості, що становлять державну таємницю”; глава 41 “Кримінальне провадження на території дипломатичних представництв, консульських установ України, на повітряному, морському чи річковому судні, що перебуває за межами України під прапором або з розпізнавальним знаком України, якщо це судно прописано до порту, розташованого в Україні”.

Розділ сьомий “Відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження”.

Розділ восьмий “Виконання судових рішень”.

Розділ дев'ятий “Міжнародне співробітництво під час кримінального провадження” включає такі глави: глава 42 “Загальні засади міжнародного співробітництва”; глава 43 “Міжнародна правова допомога при проведенні процесуальних дій”; глава 44 “Видача осіб, які вчинили кримінальне правопорушення (екстрадиція)”; глава 45 “Кримінальне провадження у порядку перейняття”; глава 46 “Визнання та виконання вироків судів іноземних держав та передача засуджених осіб”.

Розділ десятий “Прикінцеві положення”.

Розділ одинадцятий “Перехідні положення”.

Якщо у главах 1–18 КПК України містяться правила, що мають значення для всіх органів, які ведуть боротьбу зі злочинністю, а також для інших учасників кримінального провадження, то глави 19–46 цього Кодексу присвячені порядку провадження в різних стадіях кримінального процесу або ж в особливих порядках провадження. У них містяться положення, що регламентують діяльність органів досудового розслідування, прокурора, слідчого судді та судів у відповідних стадіях процесу і у провадженні тих або інших процесуальних, слідчих (розшукових) чи негласних (розшукових) дій. Вони передбачають порядок вирішення питань, які виникають у процесі кримінального провадження, права та повноваження відповідних органів та посадових осіб, а також права та обов'язки всіх учасників кримінального провадження, які беруть в ньому участь, та ін.

Стабільність законодавства – це мрія і законодавця і правозастосовувача. Але ця мрія нездійсненна тому, що, як стверджує відомий французький правознавець Р. Кабріак, кодекси починають старіти одразу після їх прийняття [12, с. 182]. Це певною мірою стосується

Кримінального процесуального кодексу України, який був прийнятий 2012 р., але не зміг урахувати всіх можливих змін в економічній, політичній, соціальній та інших сферах життя суспільства. Тому розвиток кримінального процесуального законодавства є історичною закономірністю, але всі зміни й доповнення мають відповідати вимогам соціальної зумовленості, системності та наукової обґрунтованості.

Відомо, що досягнення максимальної ефективності кримінальних процесуальних приписів неможливо без забезпечення стабільності кримінального процесуального законодавства, адже протилежне може призвести до порушення його системних зв'язків, затрудняє реалізацію засад верховенства права, законності та справедливості й може зумовлювати низьку ефективність правового регулювання.

Слід погодитись з думкою професорів В. Тація, В. Борисова та В. Тютюгіна про те, що коли законодавство не має належного рівня динамічності, воно теж втрачає свою якість та ефективність, оскільки не забезпечує належної актуальності й адекватності правового регулювання [13, с. 4].

Перші місяці дії нових норм Кримінального процесуального кодексу 2012 р. виявили окремі “вузькі” місця у практиці його застосування.

По-перше. У главі третій “Суд, сторони та інші учасники кримінального провадження” немає норми, яка визначала б процесуальний статус слідчого судді та його місце серед учасників кримінального провадження.

По-друге. Потребують узгодження окремі положення ст. 20 “Забезпечення права на захист” та глави четвертої “Докази і доказування” з частиною другою ст. 23 “Безпосередність дослідження показань, речей і документів”, яка визначає, що не “можуть бути визнані доказами відомості, що містяться в показаннях, речах і документах, які не були предметом безпосереднього дослідження суду”. У зв'язку з цим, матеріали, що збираються стороною обвинувачення або подаються стороною захисту в межах досудового розслідування пропонуємо визнавати фактичними даними, які можуть стати доказами за результатами їх дослідження судом.

По-третє. Частина друга ст. 9 “Законність” відносить до засади законності обов'язок прокурора, керівника органу досудового розслідування та слідчого всебічно, повно і неупереджено дослідити обставини кримінального провадження. У зв'язку з цим пропонуємо доповнити ст. 2 “Завдання кримінального провадження” після слова: “забезпечення” такими словами “всебічного, повного і неупередженого дослідження обставин кримінального провадження, а також” і далі за текстом.

По-четверте. Статтю 25 “Публічність” пропонуємо доповнити такими суб'єктами кримінального провадження, як: суд, який зобов'язаний у розумні строки провести судовий розгляд і вирішити справу по суті; слідчий суддя, котрий зобов'язаний розглядати питання щодо застосування заходів забезпечення кримінального провадження та проведення негласних слідчих (розшукових) дій.

По-п'яте. У КПК 1960 р. не було обмежено тримання під вартою підсудного під час розгляду його кримінальної справи в суді першої інстанції. У зв'язку з цим, Рада Європи обгрунтовано критикувала нашу країну стосовно ситуації, коли підсудний міг роками чекати винесення вироку в його справі, перебуваючи під вартою.

У частині третій ст. 197 КПК України 2012 р. чітко зазначено, що сукупний строк тримання під вартою підозрюваного, обвинуваченого під час досудового розслідування не повинен перевищувати дванадцяти місяців у кримінальному провадженні щодо тяжких або особливо тяжких злочинів.

Частиною першою ст. 318 КПК України передбачено, що судовий розгляд має бути проведений і завершений протягом розумного строку. Стаття 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод закріпила право кожної людини, проти якої висунуто кримінальне обвинувачення, на справедливий і відкритий його розгляд упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом. Уважаємо, що ст. 318 КПК України необхідно доповнити окремою новою частиною, у якій слід указати, що розгляд справи в суді першої інстанції не може перевищувати, як правило, дванадцяти місяців з моменту вручення офіційного повідомлення особі про обвинувачення її у вчиненні кримінального злочину.

Таким чином, дійшли таких висновків.

1. Кримінальний процесуальний закон є формою вираження кримінального процесуального права. Це надає можливість стверджувати, що законодавство взаємодіє з правом за принципом єдності форми і змісту.

Отже, законодавство є зовнішньою формою вираження кримінального процесуального права. У свою чергу, право впливає на характер і зміст кримінального процесуального законодавства.

2. До джерел кримінального процесуального права України належать: Конституція України, Кримінальний процесуальний кодекс, інші закони України, що містять норми кримінального процесуального права, міжнародні договори, рішення Європейського суду з прав людини, а також рішення Конституційного Суду України.

3. Основоположним кримінальним процесуальним законом України є Кримінальний процесуальний кодекс, який не зміг урахувати всіх можливих змін в економічній, політичній, соціальній та інших сферах життя суспільства. Тому вдосконалення окремих його норм і процесуальних інститутів є історичною закономірністю. Воно має відповідати вимогам системності та наукової обгрунтованості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кримінальний процес : підруч. / за ред. Ю. М. Грошевого та О. В. Капліної. – Х. : Право, 2010. – С. 23.
2. Кримінальний процес : підруч. / за ред. Ю. М. Грошевого та О. В. Капліної. – Х. : Право, 2010. – С. 35.

3. Кримінальний процес України : підруч. / Є. Г. Коваленко, В. Т. Маляренко. – К. : Юрінком Інтер, 2004. – С. 30.
4. Назаров В. В. Кримінальний процес України : навч. посіб. / В. В. Назаров, Г. М. Омеляненко. – [Вид. 2-ге, доп. і переробл.]. – К. : Атіка, 2007. – С. 17.
5. Маляренко В. Т. Реформування кримінального процесу України в контексті Європейських стандартів: Теорія, історія і практика : моногр. / Маляренко В. Т. – К. : Концерн “Видавничий дім “Ін Юре”, 2004. – С. 28.
6. Кримінальний процес України : підруч. / Є. Г. Коваленко, В. Т. Маляренко. – К. : Юрінком Інтер, 2004. – С. 33.
7. Дроздов О. М. Система джерел кримінально-процесуального права / О. М. Дроздов // Судова реформа в Україні: проблеми і перспективи : матеріали наук.-практ. конф., (Харків, 18–19 квіт. 2002 р.). – К. : Юрінком Інтер, 2002. – С. 280.
8. Дроздов О. М. Джерела кримінально-процесуального права України : моногр. / Дроздов О. М. – Х. : Видавець ФО-П Вапнярчук Н.М., 2008. – С. 43.
9. Галаган І. С. Кримінальний процес Української РСР / І. С. Галаган, Д. С. Суло. – К. : Вища шк., 1970. – С. 14–19.
10. Радянський кримінальний процес / кол. авторів під заг. ред. Ривліна А. Л. – К. : Вища шк., 1971. – С. 18–30.
11. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / за заг. ред. професорів В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. – К. : Юстініан, 2012. – С. 12–13.
12. Кабрияк Р. Кодификация / Кабрияк Р. ; пер. с франц. Л. В. Головки. – М., 2007. – С. 182.
13. Тацій В. Стабільність як умова ефективності законодавства України про кримінальну відповідальність / В. Тацій, В. Борисов, В. Тютюгін // Голос України. – 2013. – 5 квіт. – № 66. – С. 4.